

Antal Árpád: A fél százada várt Monokiról

Magyar könyvtermelés Romániában (1919–1940). Összeállította Monoki István. I. kötet. Könyvek és egyéb nyomtatványok. EME Kvár, OSZK Bp. 1997. 562 lap

Tisztem egy frissen megjelent munka első kötetéről számot adni, s ez nem is jelentene különösebb gondot, ha a munka elkészülte és mostani publikálása között nem feszülne több mint fél százados időbeli távolság. Aztán tovább bonyolítja az ügyet az a rendhagyó körülmény, hogy a kiadvány második kötete már rég, nem is ötven, hanem éppenséggel 56 évvel ennek előtte jelent meg, csekélyke eltéréssel a címben (*Magyar könyvtermelés a román uralom alatt [1919–1940]*). Összeállította Monoki István. II. kötet. *Hírlapok és folyóiratok*. OSZK Bp. 1941). Jó fél századon át mifelénk ez volt „a Monoki”, s amikor a szerző neve elé határozott névelőt ragasztok, korántsem a személyneveket illetően módon megfelelő pesties szójárást utánzom, hanem egy mifelénk nélkülözhetetlen kézikönyvet jelölök meg, amelyet a könyves szakma bennfentesei úgy emlegetnek, mint jócskán szélesebb körben „a Szinyeieit” szokás emlegetni. Ez egy 266 oldal terjedelmű bibliográfia, a jelzett 22 év során Romániában megjelent mintegy 1260 időszaki kiadvány szakszerű leírásával s annak használatát megkönnyítő szakbeosztással, névmutatóval és „földrajzi tájékoztató”-val. A korszak erdélyi magyar irodalmában, tudományában, művelődésében enélkül lehetetlen tájékozódni. Erről diákjaimat rendszerint egy-két gyakorlati példával győztem meg. A városának művelődése iránt melegen érdeklődő udvarhelyi fiatalember, mikor a forrásul szolgáló helyi periodikák felől érdeklődtem, a mondott időszakból mindössze egyetlen címet tudott említeni, ám a következő pillanatban csodálkozva vette tudomásul, hogy „a Monoki” kerekén 20 címet sorol fel, aztán szatmári barátunkon volt az ámuldozás sora, megtudván, hogy náluk hosszabb-rövidebb ideig éppenséggel 70 időszaki kiadványt láthattak az olvasók, s még az én apróka iskolavárosom, Kézdivásárhely is 16 címmel szerepel a kimutatásban.

E hézagpótló munka és most megjelent társa – első kötete – nyilvánvalóan egy tervszerű és módszeres gyűjtő-, feltárótevékenység összegezése. A kezdetek visszanyúlhatnak a közhatalomváltozás utáni első évekre, mikor fél évtizedig még nem volt köteles példány beadását elrendelő törvény, de György Lajos tanár úr tudta, hogy a magyar szellemi élet minden efféle megnyilatkozását számba kell venni. És erre nem bizottságot szervezett, mint mostanság szokásban van, hanem más irányú munkássága mellett, Isten tudja honnan és miképpen, maga kaparta össze s adta ki különnyomatos füzetként előbb a periodikák (*A romániai magyar időszaki sajtó öt esztendeje [1918–1923]*. Kvár 1924), utána hamarosan az önálló kiadványok könyvészetét (*Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája [1919–1924]*. Kvár 1925), s az utóbbi mellé ráadásként még odahelyezett egy újabb füzetet (*Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája*. 1925).

Kvár 1926). Köztudott volt a mariánumi tanár illetéknél foglalatossága, s azt némelyek kedvesen élcelődő formában emlegették is, mint például Tamási Áron, mikor 1923-as fiataalkori gyűjteményüket hozta szóba, amire „már csak György Lajos emlékszik, ki – mint bolhát – esténként bizonyára örökké megszámlolja az erdélyi könyveket”. De nem kevésbé fontos a továbblépés megszervezése. György Lajos személyes példája hatékonyan bizonyult: munkába állította előbb Ferenczi Miklóst, majd Valentiny Antalt, s mindkettejük könyvbibliográfiáit évenként megjelentette az Erdélyi Tudományos Füzetek sorozatban.

Ezen a ponton lép be a képbe az 1887-ben született Monoki István, aki bár 1914-ben matematika–fizika szakos tanári oklevelet szerzett, már a húszas évek elejétől egész további életére a könyves szakma munkása lesz. A Központi Egyetemi Könyvtárban dolgozik mint könyvtáros és bibliográfus, különféle vezető megbízásokat is ellátva (osztályvezető, társigazgató, aligazgató). A György Lajos-féle ösztönzés nyomán készült első munkájában az 1935. évi időszaki kiadványokat dolgozta fel, s ez is önálló füzetként jelent meg 1936-ban (ETF 90. sz.). Láthatóan Monoki pászmája a periodikák feldolgozása volt. Ez a magyarázata annak, hogy amikor a két évtizedre visszatekintő összegezésre sor kerülhetett, elsőnek a *Hírlapok és folyóiratok* kötetét készítette el s jelentette meg 1941-ben. A lényegesen nagyobb mennyiségű könyvtermés összegező számbavételéhez, mint alapvető törzsanyag, rendelkezésére álltak a György–Ferenczi–Valentiny-féle évi bibliográfiai füzetek, ám a rendszerezésen túl igen nagy feladat volt a felette hiányos, jobbára csak a köteles példányokra szorítkozó anyag kiegészítése. Magától Monokitól tudjuk, hogy az Egyetemi Könyvtáron kívül még tucatnyi más közkönyvtárat és magánszemélyek tulajdonában levő könyvanyagot vizsgált át, hogy könyvészetét megközelítően teljessé tegye. A két évtizedet átfogó bibliográfia első kötete, a *Könyvek és egyéb nyomtatványok* 1944-ben el is készült, s még a nyár folyamán nyomdába került. Ám közeledőben a front, s a terjedelmes mű amúgy félelmesültségben éri meg az új történelmi változást: csekély része kiszedve és betördelve, nagyobb hányada hasábkorrektúrában (kutyanyelvekben) s egy további töredéke kéziratban. Sajátlagosan torz, valódi tragikomikus közép-európai helyzet alakul ki. A szerzőt és nyomtatásban elakadt művét országhatár választja el, s bár emezek a határ két oldalán testvéri országoknak mondják magukat, a kiadás szóba se jöhet, sem ott, sem itt. Többek között azért sem, mert a kötetben olyan nevek is szerepeltek elég nagy számban, amelyek nem minősültek „szalonképeseknek”. Olyan idők voltak ezek, amikor könyvészetet készíteni legalább olyan kockázatos vállalkozásnak számított, mint mond-

juk tankönyvet írni. Például kiváló bibliográfiája okán György Lajost sorozatosan leleplezik az ötvenes évek elején (*A magyar és az orosz irodalom kapcsolatai*. ETEF 200, Kvár 1946). Közben az évtized derekán, midőn valamivel szabadabb légáramok tünedeznek fel a horizonton, az öreg Monoki bácsi is támogató aláírásokat gyűjt, hátha – itt vagy ott? – végre megjelenhetne főműve. Így találkoztam vele először, mikor tanszékünket meglátogatta. Am akkori reménykedése hiábavalónak bizonyult, 1963. aug. 14-én anélkül hunyta le szeméit, hogy könyve kiadását megérhette volna.

Kérdésünkben az 1989-es fordulat kétségkívül új lehetőségek ígérését hozta el. Több mint négy évtizedes betöltés után ismét megkezdhettem működését az EME, amely egyéb bokros feladatai mellett a könyvészeti munkálatok régóta esedékes és újabb teendőit is felkarolta. Érdekes módon a közismert Monoki-örökség, a periodikák könyvészetének feldolgozására ezúttal sem hűmán, hanem egy gépészmérnök végzettségű fiatalember, Kuszálék Péter vállalkozott. Mint a bölcsészeti szakosztály akkori vezetője jómagam 1993-ban arra biztattam Kuszálékot, hogy ismételné meg György Lajos egykori bravúráját, s készítené el az 1989 decemberét követő három esztendő sajtóbibliográfiáját, azét a rövid időszakét, amikor egyszerre és mindenfelé gombamódrá jelentek meg a roppant változatos időszaki kiadványok, amely tobzódás aztán hamarosan alábbhagyott. A füzet el is készült, ám anyagiak hiányában vagy egyéb szerkesztői megfontolásból kiadására nem került sor. A szerző azonban nem hagyta magát, s az EME mellett más hatékonyabb pártfogók és tanácsadók segítségét is felhasználva pár év leforgása alatt elkészítette és kiadta az 1941-es Monoki folytatását: *Erdélyi hírlapok és folyóiratok 1940–1989*. Bp. 1996. Ezek szerint most már az időszaki kiadványok dolgában 1919-től 1989-ig teljes a bibliográfiai feldolgozás, másként szólva: „a Monoki” mellett kézbe vehető és haszonnal forgatható „a Kuszálék” is. S hitem szerint személyében az 1989 utániaknak is van gazdája.

Ami a könyvbibliográfiákat illeti, már az elején szóba került az 1944-ben elakadt Monoki megjelentetése, mégis elsőnek inkább az 1944 utáni első évtized feldolgozására került sor, annál is inkább, mert ezen a téren is voltak előmunkálatok (gondolok a tragikusan elhunyt Tóth Kálmán hagyatékára). Ilyen előzmények ösztönzésére indította meg az EME Dávid Gyula szerkesztésében a „Romániai Magyar Bibliográfiák” c. sorozatot, melynek első két füzeté már évek óta eljutott az érdeklődők asztalára. Tóth Kálmán és Gábor Dénes (*Romániai magyar könyvkiadás 1944–1949*. Kvár 1992), illetve Szigethy Rudolf és Újvári Mária (*Romániai magyar könyvkiadás 1950–1953*. Kvár 1994) két hiánypótló könyvről van szó. Ezek sürgős elkészítése a szóban forgó „tárgyidőszakra” azért volt fontos, mert a magyar anyagot is felölölő hivatalos román időszaki bibliográfiai

kiadvány 1954-től kezdődően jelenik meg. Tehát e kiadványok esetében a könnyebben megoldható, de nem kevésbé fontos teendőre, a Monoki folytatásának elkészítésére és kiadására került sor.

A Monoki-féle első kötet vagy „a nagy Monoki” felbresztése tetszhalálából nem volt egyszerű feladat, már roppant terjedelménél fogva sem. Aztán az elpergett fél század folyamán a könyvészeti munka módszertanában, a könyvleírástól és a jelöléstechnikától az anyag rendszerezéséig, épp elég sok változás történt. Am az anyag ilyen értelmű felfrissítése lehetetlen volt, már csak azért is, mert az időközben megesett könyvpusztulás miatt a példányok egy része ma már aligha vehető kézbe. Többben amellet voltak, hogy mint eddig, „kiváncsi” emberek ezután is belenézhetnek a kéziratok, kutyanyelven anyagba. Végre az EME és az OSZK összefogásának köszönhetően mégis kezünkbe vehetjük a viszontagságos sorsú könyvet, amely elkészülte után jó 53 évet várt a megjelenésre. E teljesítményért különös elismerés illeti a kötet gondozóit: az irodalomtörténész és szerkesztő Dávid Gyulát és a költő, szerkesztő Jancsik Pált, akik kiváló szakmai hozzájárulással s egyben bölcs és gyöngéd tapintattal, mondhatnám kegyelettel végezték munkájukat. Ezt látom abban az eljárásukban, hogy mellőzték a nagy terjedelmű s ma már alig használható szakbeosztást, a mondott okokból érintetlenül hagyták a könyvleírasi és központosítási technikát, ellenben sorszámozással, névmutatóval és valóban beszédes táblázatok közreadásával igazi hiánypótló kézikönyvvé tették a kiadványt. Egy mégoly futólagos belelapozással is olyan tájait, rejtett titkait ismerhetjük meg a hajdani szellemi életnek, amelyekről legfeljebb halvány sejtelmünk lehettek. Számomra felfedezésszámba megy a különféle irányú, jellegű és célzatú könyv- és fuzetsorozat sokasága, a mindegyre újrainduló szellemi vállalkozások gazdag sokfélesége, amelyek némelyikére már a korszak kutatói sem figyelnek oda. Régóta kellett már nekünk ez a nagyon hiányzó s az érdeklődőt végre eligazító szellemi térkép, „a művekről a mű”, amely költői lelkiületű szerkesztőjéből verses vallo-mást hívott elő (Jancsik Pál: *A bibliográfus*), a munka oroszlánrészét végző Dávid Gyulának pedig egyenesen további hasonló kézikönyvek terveit sugallja.

Magamnak mindezekhez csupán két panaszos észrevételem lenne. Az egyik az, hogy ezt a kézikönyvet szánt nagy Monokit jó lett volna kemény kötéssel ellátni. A másik ama ténynek a felelőse, hogy az imént megdicsért 1941-es Monoki ma már alig található meg könyvtárainkban. A cím egyik sértőnek vélt („román uralom alatt”) kitétele okán, ami származhatott a hajdani szerkesztőtől is, a példányokat csendben eltávolították. Én a szigorú „könyvvizsgálók” érkezése előtt egy kartonszalaggal leragasztottam az ominózus szavakat, így őrizve meg magyar szakos diákjaink számára a hasznos kézikönyvet. *Habent sua fata libelli*.

Antal Árpád